

ԻՆՔՆԱՃԱՆԱՅՈՒՄ

ՄԵՐ ԱՆՇՆԴՈՒՆԵԼԻ «ԱՅԿԱԿԱՆ» ՄԱԿԱՆՈՒՆԵՐԸ

Յովսէփ Նալպանտեան

Արեւմտահայերս կը կոչենք մականուն, այսինքն ընտանիքի անուն, վերադիր անուն, իսկ արեւելահայերէնով՝ ազգանուն, տոհմի անուն. երկուքն ալ նոյն իմաստը ունին:

Յօդուածի վերնագրին գրեցինք «անընդունելի», որովհետեւ մեր մականուններուն մեծ մասը զարմանալի և տարօրինակ ոչ-հայկական իմաստ ունեցող բառերով կազմուած են:

Յաճախ նախօրօք գրուած-արծարծուած կարգ մը նիւթերու շուրջ պէտք է (ժամանակէ ժամանակ) անդրադառնալ, մանաւանդ երբ կը խօսինք մեր ազգային դիմագիծի կամ պատկանելիութեան զարգացման վերաբերող կարեւոր հարցի շուրջ:

Այստեղ նախ ներողամտութիւնը պիտի հայցենք մեր այն հայրենակիցներուն, որոնց մականունները պիտի յիշուին (շատերը նոյնիսկ իմաստներուն տեղեակ չեն), ապա ըսենք որ ամէն ազգասէր հայ, առողջ միտք ու կենսունակ սիրտ ունեցողը ան է, որ կը նախաձեռնէ և կ'իրականացնէ ներքոյիշեալ թրքերէն և պարսկերէն բառերով կազմուած մականուններու վերափոխման ու հայացման այժմէական լուրջ գործին:

Հասարեա աշխարհի բոլոր ժողովուրդներու մօտ իրենց գերդաստաններու կամ ընտանիքներու մականունները ունեցած են տարբեր իմաստներ ու բացատրութիւններ, ինչպէս՝ գործի տեսակի, տան մեծաւորի անունով, ազգային հին աւանդութիւններէ եկած անուններով՝ Ս. Գիրքէն, պատմական հերոսներու անուններով կազմուած մականուններ եւ այլն:

Մեր հայ մականունները, որպէս պատկանելիութիւն ցոյց տուող, կ'առնեն յետադաս մասնիկ **ԵԱՆ**-ը՝ ընդհանրապէս: Ունինք նաեւ **ունի**, **եանց**, **ենց**, **ացի**: Արեւելահայոց պարագային ռուսերէնի ազդեցութեամբ **իչ**, **ով**, **եւ-և** (Լազարեւ), **սկի**, **ոնց**, եւ այլն:

Կան նաեւ միայն անձնանունը՝ մականունի իմաստով գործածուող պարագաներ, ինչպէս՝ Գրիգոր Զօհրապ, Գեորգ Էմին, Գուրգէն Սեակ, Վահէ Հայկ, Շահան Նաթալի, Շահան Շահնուր եւայլն:

Անցեալին շատեր այս ստահոգութենէն մեկնելով իրենց մականունը կազմած են մեծ հօր անունին կցելով **եան**-ը, ինչպէս՝ Յակոբեան, Սարգիսեան, Յարութիւնեան, Ներսէսեան, Կարա-

պետեան եւ ուրիշներ:

Անցեալին Օսմանեան և Պարսկական բռնատիրութեան տակ գտնուող մեր ազգին կը պարտադրուի (անձնաթուղթերու պատրաստութեան ժամանակ) որպէս մականուն գործածել իրենց ասպարէզին կամ արհեստին անունը՝ թրքերէն, արաբերէն կամ պարսկերէն բառերով (որոնց արմատները երբեմն արաբերէն են): Եւ այսպէս կ'ունենանք **Տէիրումեան** (ջաղացպան), **Պուղոյրեան** (ձաւար պատրաստող կամ վաճառող), **Էքմէքեան** (հացագործ), **Տօշիմեան** (գետնի քարեր շարող), **Արապաեան** (կառապան, սալապան կամ շինողը):

Հարց կը ծագի՝ մենք, որպէս Յեղասպանութեան յաջորդող երրորդ և չորրորդ սերունդներու ներկայացուցիչներ, արդեօք կը շարունակենք նոր արհեստը, որով կը կոչուին մեր մեծ հայրերը: Օրինակ, ո՛չ իմ մեծ հայրս, ո՛չ ալ հայրս և անշուշտ տողերուս հեղինակը զբաղած են պայտագործութեամբ, բայց մինչեւ օրս կը կոչուինք Նալպանտեան, ինչո՞ւ՝ հինէն եկած աւանդութիւն, անհոգութիւն թէ ժառանգական գլխացաւանքէ խուսափում:

Խոշոր և մտահոգող հարցունք ակամայ պիտի ծագէր. միշտք կա՞յ մեր այս վերոյիշեալ և ներքոյիշեալ - զարմանալի իմաստներով - մականունները փոխելու: Պարզապէս և վստահօրէն պիտի ըսենք մեծ ԱՅՈՒՆ, քանի որ կամենալը կարենալ է, և դեռ առանց ջանքերու ու կամքի, առանց գոհողութիւններու և աշխատանքի ոչինչ կրնանք յաջողօնել: Համոզումով և վերջնականապէս պէտք է վանենք հայ հոգիին համար խորթ զգացումները, լաւ իմանալով որ մարդկային կամքը մեծ է ու հզօր:

Անցեալին, երբ մեր մեծ-մեծ հայրերն ու մեծ-մեծ մայրերը ստացան իրենց (ապրած երգ կրին) նոր քաղաքացիութիւնը, որպէս սուրիացի, լիբանանցի, իրանցի, եգիպտացի, ֆրանսացի, ամերիկացի, արդեօք շա՞տ էր դժուար 1920-1950 թուականներուն, հայկական մականուններ որդեգրել: Եթէ ջանք թափած ըլլային, այսօր վերջնականապէս ձեռքազատուած կ'ըլլայինք թրքահունչ և օտարահունչ մականուններէն: Անցնենք նաեւ թէ քիչ թուով ընտանիքներ այդ մէկը իրագործած են՝ փոխելով օտարահունչ մականունները նորերով ու դառնալով Յովհաննէսեան, Գեորգեան, Երեմեան, Սամուէլեան և այլն:

Յաւալի է, երբ կը խօսինք ու կը ձառնենք հայրենասիրութենէ, բայց դժբախտաբար անուններուն կցուած մականունները հայերէնի հետ կապ չունին: Հասկնալի է անշուշտ թէ դիպին չէ ձեռքազատուիլ առնուազն երեք սերունդի վրայ

երկարող և կարծես թէ մեր ինքնութեան մաս կազմած մականուններն, բացի այդ կան նաեւ ազգակցութեան, պատկանելիութեան, ժառանգութեան և այլ իրաւական հանգամանքներ: Սակայն միւս կողմէ նկատի պէտք է առնել թէ կեանքը դժուարացած ու բարդացած է և պայմանները կը պահանջեն որ մեր մականուններուն պարագային ըլլանք գործնական և անոնք ըլլան կարճ, դիւրընթեռնելի կամ գոնէ հեշտ արտասանելի:

Ըսինք թէ կեանքը դժուարացած է իր բազում կողմերով: Հայ երիտասարդ մը իր գործնական-հասարակական կեանքին մէջ ինչպէ՞ս կ'ընդունի, երբ իրեն հարց տան, թէ «թուրքերը ցեղասպանութեան ենթարկեցին ձեզ, անէի քան երկու միլիոն զոհ տուիք, անոնք ձեր դարատր թշնամիներն են և մինչեւ օրս ձեր պայքարը կը շարունակէք անոնց դէմ, բայց ինչպէ՞ս բացատրել ձեր մականուններուն մէկ կարետր տոկոսին թրքերէն ըլլալը...»:

Արդի մեր կեանքին մէջ մեր «հայկական մականունները թէ՛ իրենց իմաստով, թէ՛ գրելու (հայ և օտար լեզուներով) և թէ՛ արտասանական-հնչիւնական կողմերով դժուար է ու անընկալելի: Այսօր գործածուող հարիւրատր «տգեղ», խժալուր և զարմանալի մականուններէն կու տանք փոքր փունջ մը՝ թրքերէն, պարսկերէն և արաբերէն բառի հայերէն իմաստը տալով: Պիտի տեսնէք թէ իսկապէս այս մականուններու որոշ տոկոսը ամօթ է ու սարկացնող:

Ա.- Մարմնական թերութիւններ

Բսաճիքեան (կարճ), Գամպուրեան (կուզ), Սաղրեան (խուլ), Չիւրիքեան (փտած, խարխուլ), Չոփուրեան (ծաղկախտէ զարնուած), Թոփալեան (կաղ), Պոյնուէրիքեան (վիզը ծուռ), Բէլպաշեան (ճաղատ գլուխ), Բէօսէեան (կնտակ, անսմազ), Չիրքինեան (տգեղ) և այլն:

Բ.- Խեղանդամութիւն

Պուրունսուգեան (առանց քիթի), Փարմաքսըզեան (առանց սատի), Գուլպաքըզեան (առանց ականջի), Տիւսիգեան (առանց լեզուի), Պաճաքսըզեան (առանց սրունքի) և այլն:

Գ.- Մարմնական տարօրինակութիւններ

Գլուխի հետ կապուած. Գոճապաշեան (մեծ գլուխ), Չաթալպաշեան (զոյգ գլուխ), Հինպաշեան (ղեփ գլուխ), Գարապաշեան (սեւ գլուխ), Թասաքեան (խոշոր երես) և այլն:

Աչք. Գարակէօգեան (սեւ աչք), Կէօգիւպէօյիքեան (խոշոր աչք), Կէօգիւքիւքիքեան (աչքը պզտիկ), Կէօքլէօգեան (կապոյտ աչք), Հինկէօգեան (ղեփ աչք), Եշանկէօգեան (օձի աչք), Կէօգիւմեան (աչքս) և այլն:

Դ.- Սովորութիւններ

Սուիչմէգեան (ջուր ցիւնող), Այրանչէլմէգեան (թան չծամող), Թէրլմէգեան (չքրտնող), Հոփլամազեան (չցատկող), Էթլմէգեան (միւս

չտող) նաեւ՝ (մի՛ զարմանաք) Օթուլպիւրեան...

Ե.- Նկարագրի վերաբերող

Քէֆսիգեան (ոչ ուրախ), Կերէքմէգեան (անպէտք), Եաւանեան (անհամ), Թէմպէլեան (ծոյլ), Սիւրթիւքեան (քսկոտուող), Թիթիգեան (բծախնդիր), Պոշկէգէնեան (պարասպ-սարասպ պտտող) և այլն:

Զ.- Արհեստներ

Թէնթէգեան (թիթեղագործ), Չորպաճեան (ապուր ծախող), Սէմէրճեան (համետագործ), Գաթըրճեան (ջորեպան), Փէշտիմալճեան (թրք. բաղնիքի ծածկոց պատրաստող), Պերպէրեան (սափրիչ), Բէշիշեան (կոծնատր), Տէմիրճիպաշեան (վարպետ երկաթագործ), Թիւֆէնք(ճ)եան (զէնք շինող կամ ծախող), Թիւֆիւնճեան (ծխախոտավաճառ), Բէօմիւրճեան (ածուխ պատրաստող կամ ծախող), Թերգիպաշեան (վարպետ դերձակ), Գոճայեան-Խոճայեան-Կոչոյեան (մեծ, տարիքոտ, ուսուցիչ), Հէքիմեան (բժիշկ), Ղազանճեան/Գազանճեան (կաթսայագործ), Գալպաշեան (կլայելող), Գազազեան (մետաքսագործ), Բահ-քէճեան (կարկանդակ-*բաղթ*-թխուածք) և այլն:

Է.- Կենդանիներու վերաբերող

Էժտահարեան (հրէշ), Թիւքիեան (աղուէս), Թէքէեան (արու այծ), Պէօճէքեան (միջատ), Էշէքեան-Իշաքեան (էշ, աւանակ), Արսլանեան/Ասլանեան (առիւծ), Ղափլանեան (վագր), Գուշեան (թռչուն), Ինճիրգուշեան (թուզի թռչուն), Կէճէգուշեան (գիշերային թռչուն), Բէքլիկեան (կաքա) և այլն:

Ը.- Անուններու վերաբերող

Յովսէփեան, Սարգիսեան, Կարապետեան, Ներսէսեան, Միքայէլեան, Աագեան, այլն:

Թ.- Ծննդավայրի վերաբերող

Այնթապեան, Հալէպեան, Մոսկոֆեան, Մարաշեան, Ուրֆալեան, Երեւանեան, Սեբաստացի, Անձեացի, Խորենացի, և այլն:

Ժ.- Ժառանգականութեան վերաբերող

Շիրինօղլու (գեղեցիկ, քաղցրի գաւակ), Պէյօղլեան (պարոնորդի), և այլն:

ԺԱ.- Զանազանք

Ալափերտեան (Աստուածատուր), Սարմազեան (չիաթթող), Հաճինարիւնեան (ուխտի գացած անձ և կոկիկ), Պուլտուգեան (գտնուած), Պիլպիլեան (սոխակ), և այլն:

ԺԱ.- Թուրքիոյ տարածքին թրքական նոր մականուններ

Թուրքական Հանրապետութեան մէջ 1934-ին պետութեան կողմէ հայերուն կը պարտադրուի նոր մականուններ որոշեցնել, որպէսզի չգործածուին նախկին «եան»ով վեջացող մականուններ, և այսպէս թրքահայ իրականութեան մէջ ի յայտ կու գան նոր տեսակի մականուններ: Յիշենք քանի մը հատը՝ Աքտաղ (սպիտակ լեռ), Բէօսէտաղ (կնտակ լեռ, լեռան անուն), Բուլաք (ականջ), Զէփքինլի (բաճկոնատուր), Էքմէքճիօղլու

(հացագործի զաւակ), Կիւլէր (խնդացող), Չէլիք (պողպատ), Տիւլէր (ատաղձագործ), Թօքաթ (քաղաքի անուն), և այլն:

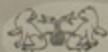
ԺԲ.- Ռուսիոյ տարածքին

Խորհրդային տարիներէն առաջ և մինչեւ օրս, Ռուսաստանի հայերը գործածած են ռուսական մականուններ, կամ հայկական արմատ ունեցող բառերով ռուսերէն **իշ, ով, սկի** յետադաս մասնիկով վերջացող մականուններ, ինչպէս՝ Ակոբով, Բաբով, Աշխարումով, Այվազովսկի, Իսակով, Խաչատուրով, Բաղդասով, Ասատուրով, Առաստանով, Աանետով, Խալաթով, Շահնազարով, և այլն:

Ի տես այս խայտաբղէտութեան, մեզի կը մնայ սքափ կերպով և ինքնաքննադատական

մօտեցումով գնահատել տխուր անցեալէն մեզի ժառանգուած մեր մականուններու այս անհեթեթութիւնը: Հարկաւոր է յաղթահարել արիւնոտ տիրապետութիւններու ծանր բեռը: Ինչո՞ւ մենք չունենանք կամ չվերադառնանք հայահունչ ու հայիմաստ մականուններու, ինչո՞ւ մենք չունենանք անելի շատ Արամեան, Հայկեան, Վարդանեան, Մանուկեան, Սահակեան, Ոսկերիչեան, Արարատեան, Մասիսեան, Երկաթեան, Մեսրոպեան, Ամատունի, Բագրատեան, Բագրատունի, Արշակեան, Արշակունի, Սիրունեան, Քաջիկեան և նման մականուններ:

Թող մեր մականունները ըլլան մեր հայկականութեան հայելին:

ՀԱՅՈՑ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

(Հատուածներ)

Յովհաննէս Շիրազ

Անուն կայ, որ վարդի բոյր է,
Կայ, որ սարի պարզ աղբիւր է,
Կայ, որ քեզ տուն կանչող քոյր է,
Կայ, որ անուշ մօր համբոյր է,
Կայ, որ ձեռիդ եղբօր թուր է,
Լաւ անունը՝ պատիւը մեր,
Միշտ լաւ գործի ծնունդն անմեռ:

Անուն է կայ, որ մեր գլխին
Ծաղրածովի գտակ է հին,
Որ կնքել էր ինչ-որ տէրտէր,
Կամ թէ դժնի մի ճորտատէր,
Ու մենք յաճախ չենք ամաչում,
Հին անուամբ ենք իրար կանչում,
Թէ՛ հէ՛յ, ո՛ր ես, բեղնի Խաչօ,
Ի՞նչ բանի ես դաշաղ Վաչօ,
Տաշտաքերենց,
Կաշտակերենց:

Անունն է՞ր են, թէ՞ հին վերքեր,
Որ բանալով՝ չենք հարցնում դեռ,
Թէ ի՞նչ չուտ, ի՞նչ չալախենց,
Երբ չալախենցն աշխարհի փոխեց...

Անուն է կայ, բայց ո՞րն ասես,
Կատակով են դրել կարծես,
Մէկը մէկից անմիտ ու սին,
Էլ անճաշակ Լիւքս ու Տորգսին,
Էլ Իլոնա, էլ Ալֆրետ,
Էլ Ժորժետա, էլ Վան-Ժիլպերտ,
Էլ Իվեթա, էլ Անթեֆոն,

Էլ Ռիթա, էլ Բաթեֆոն,
Էլ Կլարիս, էլ Անելկա,
Թէ թարգմանես՝ ի՞նչ դուրս կը գայ,
Ծաղր ու ծանակ մեր ուստրերին,
Եւ առաւել մեր դուստրերին:
Բայց ծիծաղից վատթարը կայ՝
Հանդիպում ես եօթն աղջկայ՝
Եօթից մէկն է Վարդ կամ Նարգիս:

